

РОЗВИТОК СТАНКОВОЇ ГРАФІКИ У ЛЬВОВІ 1990–2000-Х РОКІВ: МИСТЕЦЬКІ ПРОЦЕСИ ТА ПЕРСОНАЛІЇ

УДК 761/762(477, 83-25)“1990/2000”

Шепеть Т. М. Розвиток станкової графіки у Львові 1990–2000-х років: мистецькі процеси та персоналії. У статті розглянуто художні процеси кін. ХХ — ХХІ ст., зокрема проаналізовано мистецьке середовище Львова. Метою даного дослідження є аналіз культурних процесів у контексті розвитку національної мистецької культури України ХХ ст. Результати дослідження підтверджують ідею, що розвиток львівської графіки як художній феномен демонструє поєднання загальноєвропейських мистецьких тенденцій і національних особливостей. Ми дійшли висновку, що львівська школа графіки у формуванні мистецького середовища України кінця ХХ ст. утворилась під впливом європейських тенденцій та зі збереженням історично-культурних традицій. Здобутий досвід європейського мистецтва адаптувався та зберіг національну специфіку, засновану на здобутках минулого, відбувся синтез, у результаті якого українське мистецтво гідно конкурує у світі.

Ключові слова: станкова графіка, офорт, естамп, львівська школа графіки.

Шепеть Т. Н. Развитие станковой графики во Львове 1990–2000-х годов: художественные процессы и персоналии. В статье рассмотрены художественные процессы кон. ХХ — ХХІ в., в частности проанализирована художественная среда Львова. Целью данного исследования является анализ культурных процессов в контексте развития национальной художественной культуры Украины ХХ в. Результаты исследования подтверждают идею, что развитие львовской графики как художественный феномен демонстрирует сочетание общеевропейских художественных тенденций и национальных особенностей. Мы пришли к выводу, что львовская школа графики в формировании художественной среды Украины конца ХХ в. образовалась под влиянием европейских тенденций и с сохранением историко-культурных традиций. Приобретенный опыт европейского искусства адаптировался и сохранил национальную специфику, основанную на достижениях прошлого, произошел синтез, в результате которого украинское искусство достойно конкурирует в мире.

Ключевые слова: станковая графика, офорт, эстамп, львовская школа графики.

Shepet Tetiana. The development of easel graphics in Lviv in the 1990–2000s, art processes and personalities. The article deals with the artistic processes at the end of the 20th century and the beginning of the 21st century. And in particular, the artistic milieu of Lviv is analyzed. Artists' creativity of this period is considered to be an important part of the cultural and artistic heritage of both Lviv and Ukraine. It's necessary to underline that the investigating of historical processes and artistic experiments at this period is rather actual just at the time when the Lviv graphic school which is characterized by special national motives and the elements of European influence has been formed. Easel graphics of Lviv in the 1990–2000s plays an important part in European art, that's why the lack of information concerning this art direction impels us to analyze the historical background in our research. The objectives of this study are to examine and analyze cultural processes in the context of Ukraine national artistic culture evolution in the 20th century. So far this method was been applied to determine the peculiarities of graphic artists' ways of thinking in the 1990–2000s; to characterize basic foundations of graphic artists' activity and the peculiarities of their cultural surrounding. The graphics that developed only in the isolated surrounding (the territory of Western Ukraine), in spite of traditional methods, actively used the European tendencies, and the authors began creating new easel sheets. The changes in technical experiments started at the end of the ХХ century, the period when there is a special interest of graphics to the modern tendencies. Many

authors such as V. Badiak, V. Afanasiev, J. Belichko, A. Bulvinsky, Z. Vynogradov, O. Golubets, A. Gordienko, L. Gogol, A. Zhaboriuk, G. Kasianov, V. Danylenko, I. Pavelchuk and others give the information that the art of the ХХ century, especially graphics, survived in the collapse of the soviet time and started its renaissance again. In the 1900-s there was a great influence of Vanguard (the most actively spread in Kyiv, Odessa and Lviv). In such a way the esthetic and idealistic tendencies have been developed; creative groups and individual personalities have been formed. The collapse of "iron curtains" has changed the life. The changes in art development happened on basis of its traditions influenced by historical, economic and cultural factors. European influence has played an integral part in the art development and its presence was rather essential even in the territories with strong ethnic roots. European art traditions influenced from the eastern part of Europe, therefore Lviv graphics has developed in its own way. Among the artists who worked at that period there were Volodymyr Pinigin, Bogdan Pikulytsky, Yuri Charyshnikov, Oleksandr Aksinin, Yaroslav Kachmar, Dmytro Paruta, Bogdan Soroka, Igor Bilykivsky, Oleksandr Korovai, Mykila Opanaschuk, Ivan Kryslach, Roman Romanyshyn, Oleg Denysenko, Valerii Demjanyshyn, Mykhailo Krasnyk and the younger generation — Lesia Ros, Olena Turianska, Sergii Khrapov and Galyna Zhegulska. The graphics of the end of the ХХ century has reached the proper progress which encouraged the participation of Lviv artists in a number of different artistic meetings such as symposiums, biennale and others (they took place in Poland, Lithuania, The Czech Republic and other countries).

Using the way of stylization and simplicity the artists reached the delicacy in the Lviv graphics. So the characteristic features are the combination of emotions and spirits, the usage of colour and style and the folding of the imaginary area. In the ХХ century Lviv artists refused using graphical laconism for plastic. National art was becoming the main landmark for them. It happened because of a new wave of artists' interest towards the literary and folk sources. The artists based their works on the fantasy of the national masters of the past and on their experience in usage the composition and plastic methods. National and traditional are combined and interlaced with modernity. Expressive images dominate in the artistic etching by Z. Ketsalo, M. Ilku, B. Soroka, I. Ostafiichuk and B. Paruta. They approached to the folklore not only by choosing characters but also by using representation methods. National peculiarities and the experience of western colleagues succeeded in forming the Ukrainian art of the end of the ХХ century and the beginning of the ХХІ century. Having renovated the traditions and achievements of the past, Ukrainian art has a great interest in the world. Vanguard appearance in cultural and artistic environment of Ukraine of the ХХ century has caused forming the contemporary art of Ukraine in the period of independence and its appearance in the world artistic process.

The results of the research support the idea that the development of Lviv graphics as an artistic phenomenon demonstrates the combination of European artistic tendencies and national peculiarities. We conclude that Lviv graphics school in the process of formation of artistic milieu of Ukraine at the end of the 20th century was created under the impact of European tendencies meanwhile preserving historical and cultural traditions. The experience gained from European art was adapted and kept its national specific character built on the heritage of the past. Thus we are observing the synthesis which has resulted in worthy representation of modern Ukrainian art in the whole world.

Keywords: easel graphics, engraving, etching, Lviv graphics school.

Постановка проблеми. Мистецька спадщина України вимагає нових досліджень художніх процесів, які відбувалися впродовж XX–XXI ст., аналізу культурно-творчого середовища у контексті розвитку національної мистецької культури XX ст. Творча діяльність митців того періоду становить важливу ланку культурно-мистецької спадщини Львова та України. Графічне мистецтво України було політично заангажоване у радянські часи та отримало відродження в період незалежної України, що привело до відродження традицій, формування мистецького підґрунтя. Слід зазначити, що дослідження історичних процесів та мистецьких експериментів у даний період є актуальним саме тепер, коли відбулося формування графічної школи Львова з яскраво вираженими національними мотивами та виявленими елементами європейського впливу.

Актуальною проблемою є аналіз середовища формування мистецтва станкової графіки у Львові та творчості провідних художників-графіків. Актуальність аналізу творчих процесів полягає у недостатньому рівні дослідження даної теми у фаховій літературі та обмеженій кількості теоретичних джерел. Отже, можна стверджувати, що обрана тема дослідження на даний час є мало дослідженою і неопрацьованою.

Зв'язок із науковими чи практичними завданнями. Стаття написана в контексті дисертаційного дослідження на тему «Станкова графіка Львова 1990–2000-х років: національна специфіка та європейський мистецький контекст».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Станкова графіка Львова 1990–2000-х років відіграє важливу роль у європейському мистецтві. Через брак інформації у цьому напрямі, аналіз історіографії є важливим моментом у процесі наукового дослідження. На даний момент цю тематику опрацьовують Наталія Іванишина, яка розглядає мистецьке середовище 1960–1980-х років, а також Марія Ваврух у роботі «Образотворче мистецтво Львова кінця 1950-х — початку 1970-х років: проблема національної самоідентифікації» [8]. Графічне середовище Львова, зокрема станкову графіку, активно досліджує мистецтвознавець Яців Роман Миронович. Важливо відзначити його праці «Ідеї, смисли, інтерпретації образотворчого мистецтва: Українська теоретична думка XX століття» [32], «Українські мистецькі виставки у Львові. 1919–1939» [34], що розкривають зв'язки художників Львова з країнами Європи, активність творчих особистостей на території України; особливу увагу привертає той факт, що автор проаналізував творчість графіків до 2000-х років та частково охопив період мистецького середовища 2000–2012 років. Дослідники опрацьовували попередні 1950-ті, 1960-ті, 1980-ті роки, натомість 1990-ті роки згадуються побіжно, 2000-ні взагалі становлять

неопрацьований пласт у мистецтвознавчій літературі. Зазначені явища не отримали належного наукового опрацювання, отже пропонуване дослідження порушує питання, неопрацьовані у мистецтвознавстві.

Серед робіт українських мистецтвознавців, що не оминули увагою проблеми образотворчого мистецтва, можна назвати Ваврух Марію Іванівну з її працями «Богдан Сорока. Графіка» [7], «Як тільки настала відлига: Мистецьке життя Львова 60-х років» [9], де ретельно описано проблеми художників-графіків 1960-х років, впливи радянського натиску на мистецтво і культуру. У працях вказаний період згадують також роботи Н. Ю. Белічко «Творчість Георгія Малакова в контексті розвитку української графіки 50–70 років XX століття» [3], М. Я. Бесаги «Творчість Леопольда Левицького у контексті зовнішньокультурних діалогів українського мистецтва 30–70-х років XX століття» [4], В. А. Боканя «Українська графіка як чинник формування національно-культурної свідомості народу (друга половина 1950-х — 1960-ті роки)» [6], А. В. Іжевського «Українська сатирична графіка у Галичині другої половини XIX ст. — поч. XX ст.: еволюція художньо-образної системи» [16], Л. В. Крайлюк «Творчість Ніла Хасевича у контексті розвитку українського образотворчого мистецтва першої половини XX ст.: жанрово-видова структура, еволюція художньо-образної системи» [19].

У процесі пошуку відомостей, що стосуються конкретно графічного мистецтва Львівського регіону та Західної України, неможливо оминати увагою праці О. І. Семчишин-Гузнер «Художнє життя в Галичині кінця XIX — початку XX ст.» [26], де розглянуто розвиток мистецтва, та О. М. Голубця «Мистецьке середовище Львова другої половини XX століття (соцреалізм і свобода творчості)» [10], у якій автор піднімає проблеми тоталітарного режиму та розвитку мистецтва XX ст.

Зрозуміло, що в процесі написання статті важливим було використання літературних джерел, у яких висвітлюється багатопланова картина розвитку мистецтва кінця XX ст. в Україні. Серед опрацьованих джерел зазначимо насамперед фундаментальні дослідження Д. В. Степовика «Українська графіка XVI–XVIII століть. Еволюція образної системи» [30], О. Лагутенко «Українська графіка першої третини XX століття: загальноєвропейські тенденції та національні особливості розвитку» [21], І. А. Мельника «Українська прикладна графіка кінця XIX — першої половини XX ст.: становлення та утвердження мистецьких констант» [24]. Названі автори спрямовують зусилля на вивчення різних етапів розвитку графічного мистецтва. Особливо цінна праця О. Лагутенко про графіку XX ст., тут матеріал ґрунтується на графіці загалом, а не конкретно станковій, але добре прослідковано тенденції

розвитку мистецтва та європейські впливи на графіку. Такий детальний опис є дуже вартісним для подальшого спостереження та продовження досліджень української графіки наступних періодів розвитку.

Мета статті:

- визначити особливості художнього мислення митців-графіків 1990–2000-х рр. (еволюційні процеси, структура композиції, пошук ідей та тематика);
- охарактеризувати основні засади діяльності митців-графіків та особливості творення їх культурного середовища;
- окреслити роль львівської школи графіки у формуванні мистецького середовища України кінця ХХ ст. під впливом історично-культурних традицій та європейських тенденцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Станкова графіка Львова 1990–2000-х років становить значну частину графічної спадщини України та одночасно відіграє важливу роль у європейському мистецтві. Графіка, що розвивалася виключно в ізольованому середовищі (територія Західної України), незважаючи на традиційні підходи, активно підхоплювала тенденції європейські, автори почали створювати стилістично нові станкові аркуші. Технологічно станкова графіка залишалася незмінною протягом багатьох століть, незначними були й експерименти з кількістю технік [15: 10–40]. Поступ у експериментах якраз і припадає на кін. ХХ ст., у цей період спостерігається особливий інтерес графіків до нових віянь часу [11: 170–195].

У багатьох авторів: В. Бадяка, В. Афанасєва, Ю. Белічка, А. Бульвінського, З. Виноградова, О. Голубця, А. Гордієнка, Л. Гоголя, А. Жаборюка, Г. Касянова, В. Даниленка, І. Павельчука та інших знаходимо інформацію, що мистецтво ХХ ст., зокрема графічне, пережило занепад культури радянського часу та почало заново відроджуватися [5: 373]. У 1900-х роках активно проявляються впливи авангарду (активність зосереджено у містах: Києві, Одесі, Львові). Часто митці з України знаходять можливості для реалізації творчості у Москві та Санкт-Петербурзі, активно беруть участь у групових виставках у художніх центрах Європи. Так розширювалися естетично-ідейні тенденції, сформувалися творчі групи та окремі індивідуальності [33: 118; 2].

Спочатку львівську графіку було сформовано на класичному офорті, згодом кожен митець усе більше проявлявся у своїй манері та піддавався новим впливам. Зняття «залізної зависи» змінило життя, перелом у розвитку мистецтва відбувався на ґрунті власних традицій під впливом історичних, економічних, культурних факторів [5: 387]. Найголовнішим було звернення до західноєвропейських мистецьких течій, що проявилися в усіх напрямках культурного процесу. У мистецтві європейський вплив відігравав інтегруючу роль, і його присутність відчувалась

навіть там, де сильними були етнічні корені [17: 7–15; 5: 384–385]. Європейські мистецькі традиції впливали конкретно зі східної частини Європи, проте, сприймаючи іноземні впливи, львівська графіка розвивалася власним шляхом.

Мистецтво графіки, незважаючи на технічний прогрес, уже тривалий час залишається незмінним. До найбільш відомих митців, яких можна віднести до львівських графіків, належать Володимир Пінігін, Богдан Пікулицький, Юрій Чаришніков, Олександр Аксінін, Ярослав Качмар, Дмитро Парута, Богдан Сорока, Ігор Біликівський, Олександр Коровай, Микола Опанашук, Іван Крислач, Роман Романишин, Олег Денисенко, Валерій Дем'янишин, Сергій Іванов, Михайло Красник та молодше покоління — Леся Рось, Олена Турянська, Сергій Храпов, Галина Жегульська [33: 110–116; 11; 18]. Митці перестали презентувати виключно національну графіку і все більше творять у світовому контексті. Вписуючись у термін «львівська графіка», вони зорієнтовані на європейські тенденції, не втрачаючи власної індивідуальності.

Графіка в Україні на поч. ХХ ст. розвивалася в контексті польського та російського мистецтва. Поступ простежується через постійні контакти, виставки, роботу в містах України польських та російських художників. Українська графіка постає як художній феномен, що реалізував себе в різних країнах, різноманітних проявах. Графіка кін. ХХ ст. пережила певний прогрес, що сприяло участі львівських митців у великій кількості бієнале, симпозіумів, пленерів (які часто відбувалися у Польщі, Литві, Чехії, Словаччині та інших країнах) [18: 3–128]. Важливим є питання міжнародних зв'язків між Україною та державами близького зарубіжжя. Історичні передумови формування графічного доробку в Україні виявилися складними та непередбачуваними для мистецького середовища, до цього, як наслідок, призвели впливи радянського мистецтва [1: 10–99; 12]. Усі процеси подолання наслідків ідеологізації до створення творчих мистецьких угруповань, повернення забутих імен, популяризація українських надбань за кордоном та період відродження зайняли 1990-ті роки [33: 26–101].

У мистецьких осередках України графіка розвивалася нерівномірно і з локальними особливостями. У Львові мистецтво графіки розвивалося поступово, важливу роль у цьому відігравали випускники Львівського інституту прикладного та декоративного мистецтва та Української академії друкарства. Шляхом стилізації та максимального спрощення у львівській графіці митці добиваються декоративності. Так, характерними рисами стають поєднання емоційного і духовного, організація тональних і кольорових мас та умовна розкладка площин. Далі такі умовності збагачуються елементами, запозиченими з орнаментики українського народного мистецтва.

У ХХ ст. львівські графіки відмовились від графічного лаконізму у вирішенні пластики. Народне мистецтво стає орієнтиром для митців. Причиною стала нова хвиля зацікавлення художників літературно-фольклорними джерелами, художники спираються на фантазію народних майстрів минулого, на їхній досвід у використанні композиційно-пластичних засобів [23: 6–126]. Введення орнаментальних мотивів за жанром наближають естампи до декоративної образності, а не народного мистецтва. Тематика народного і традиційного перепліталася з сучасністю. Домінують експресивні образи, які виконували той чи інший народний обряд, присутні в естампах З. Кецала, М. Ілку, Б. Сороки, І. Остафійчука, Б. Парути. До фольклору вони наблизилися не лише вибором персонажів, а й на рівні зображальних прийомів. В естампах митці формують умовне середовище, викидають зайву деталізацію.

Бісенале «Імпрези» стало важливою подією ХХ століття (експозиція виставки відбулася в Івано-Франківську у 1989 р., 1991 р., 1993 р., 1995 р., 1997 р.) [5: 376–377]. Вона показала зріз пластичних постмодерністичних пошуків митців, актуальних в Україні (зокрема в Західній Україні), оскільки масштабна виставка виникла в період нестабільних політичних подій. Пропаганда українського мистецтва за кордоном та відкриття мистецького ринку для сучасного світового мистецтва постають головною ідеєю виставок [33: 118; 17]. Бісенале вплинуло на появу в інших містах України організацій «4 блок» (Харків), «Інтердрук» і «Відродження» (Львів), «Пан Україна» (Дніпро) [5: 376–377]. Фінансова, політична ситуація не дозволяла повноцінно приділяти увагу інсталяціям та скульптурі, натомість графіка представлена всебічно та з різними технічними експериментами. Висока культура виконання меццо-тинто, офорту, акватинти, літографії, деревориту, лінориту, шовкографії у станковій графіці переживають період відродження. Графічні аркуші несуть самостійний характер з широкими технічними можливостями. Велика кількість графічних технік відображає пошук свободи в сучасному мистецтві. Широка географія митців засвідчила різноманіття експозиції: Японія, Норвегія, Німеччина, Румунія, США, Болгарія, Китай, Греція, Єгипет, Ізраїль [5: 377; 17: 7–15].

Здобутки українського авангарду поч. ХХ ст. свідчать про високий авторитет українських художників у європейському мистецькому середовищі. Активізація авангарду відіграла важливу «амортизуючу» роль від соцреалізму до постмодернізму [32: 523]. Швидка руйнація традиційного мистецтва та освоєння нових постмодерних течій викликали легку дезорієнтацію у мистецьких колах. Нове мислення вимагало часу для адаптації новітніх течій.

Збереження національної специфіки та освоєння досвіду західних колег дозволили сформувати українське мистецтво кін. ХХ — поч. ХХІ століття. При відновленні традицій і здобутків минулого українське мистецтво представляє значний інтерес у світі. Мистецький процес доповнився проникненням засобів фотографії і кінематографа, застосуванням митцями просторово-візуального фактора [33: 117–118; 28]. Входження авангарду в культурно-мистецьке середовище України в ХХ ст. привело до формування сучасного мистецтва України в роки незалежності та його входження у загальносвітовий мистецький процес.

Висновки. В умовах прискореного історичного процесу, нівеляції відстаней і кордонів сформувався мистецький простір ХХ століття. Вплив на культурні процеси справили політичні події: війни, крах тоталітарного режиму, розпад імперій, технологічний і технічний прорив. Відродження Української держави, відновлення етнічних земель у часи незалежності дало поштовх для розвитку мистецтва. Опрацьовуючи матеріали та базуючись на досвіді розвитку мистецтва різних епох, бачимо, що культурно-мистецька спадщина формує пласт із характерним постмодерністичним спрямуванням.

Принципи постмодернізму несли в собі суперечливі тенденції, з одної сторони — потяг до нових технологічних новинок, а з іншої — збереження традицій національного мистецтва. Українське графічне мистецтво має переваги над мистецтвом Заходу, оскільки розвивається завдяки підкріпленню національними традиціями. Здобутий досвід із європейського мистецтва адаптується зі збереженням національної специфіки, заснованої на здобутках минулого. Протягом століть графіка розвивалась та збагачувалась різними художньо-технічними прийомами, що набували свого вдосконалення. Саме графіка здатна виявляти все, починаючи від узагальнених понять до конкретних явищ і подій сучасного життя суспільства. Це стосується не тільки техніки виконання графічних творів, а й її специфічних властивостей, що відрізняють від інших видів мистецтва.

Важливою складовою мистецького середовища міста Львова були приналежність до загальнонаціональних витоків української культури і відкритість до новачів європейського мистецтва. Одним із рушійних факторів мистецького процесу кін. ХХ ст. стало об'єднання в професійні угруповання й мистецькі спілки. Сучасне мистецтво з суспільством завжди було місцем суперечок, в результаті яких народжуються нові ідеї. Безсумнівною фактом є те, що українське мистецтво і дотепер проходить процес входження у світову систему мистецтва.

Література:

1. Бадяк В. Тоталітаризм і творчий процес / В. Бадяк. — Л. : Б-вид., 2005. — 99 с.
2. Бадяк В. Улецітатах сталініцини. Нарис історії Львівської організації Спілки художників України 1939–1953 рр. / В. Бадяк. — Л. : СКІМ, 2003. — 201 с.
3. Белічко Н. Ю. Творчість Георгія Малакова в контексті розвитку української графіки 50–70 років ХХ століття : дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.05 / Белічко Наталія Юріївна. — К., 2005. — 215 с.
4. Бесага М. Я. Творчість Леопольда Левицького у контексті зовнішньокультурних діалогів українського мистецтва 30–70-х років ХХ століття : дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.05 / Бесага Мар'ян Ярославович. — Л., 2009. — 185 с.
5. Бірюльов Ю. Львівщина : Історико-культурні та краєзнавчі нариси. — Львів : Вільна Україна, 1998. — 390 с.
6. Бокань В. А. Українська графіка як чинник формування національно-культурної свідомості народу (друга половина 1950-х — 1960-і роки) : дис. ... канд. іст. наук : 17.00.01 / Бокань Володимир Андрійович. — К., 1997. — 217 с.
7. Ваврух М. І. Богдан Сорока. Графіка. — Л. : ТзОВ Колір ПРО, 2011. — 143 с.
8. Ваврух М. І. Образотворче мистецтво Львова кінця 1950-х — початку 1970-х років : проблема національної самоідентифікації : дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.05 / Ваврух Марія Іванівна. — Л., 2009. — 308 с.
9. Ваврух М. Як тільки настала «відліга» : Мистецьке життя Львова 60-х років М. Ваврух // Дзвін. — 1996. — № 10–12. — С. 150–153.
10. Голубець О. М. Мистецьке середовище Львова другої половини ХХ століття (соцреалізм і свобода творчості) : дис. ... д-ра мистецтвознавства : 17.00.05 / Голубець Орест Михайлович. — Л., 2002. — 353 с.
11. Голубець О. Мистецтво ХХ ст. : Український шлях. / О. Голубець. — Л. : ТзОВ Колір ПРО, 2012. — 200 с.
12. Голубець О. Між свободою і тоталітаризмом : мистецьке середовище Львова др. пол. ХХ ст. — Л. : Академічний експрес, 2001. — 175 с.
13. Голубців О. Інтердрук 2 — Interprint 1992. Міжнародна виставка графіки. Львів. Україна / О. Голубців. — Сімферополь : Таврида, 1992. — 221 с.
14. Дзюба І. Між культурою і політикою / І. Дзюба ; Національний ун-т Києво-Могилянська академія. — К. : Сфера, 1998. — 374 с. — ISBN 966-7267-17-2.
15. Звонцов В. М. Офорт. Техника. История. — СПб : Аврора, 2004. — 362 с.
16. Жевський А. В. Українська сатирична графіка у Галичині другої половини ХІХ ст. — початку ХХ ст. : еволюція художньо-образної системи. — Л. : Львів. нац. акад. мистецтв, 2009. — 16 с.
17. Імпреза — Графіка [Каталог] / Управління культури Івано-Франків. облдержадміністрації, Івано-Франків. Художній музей, Конвенція Імпреза. — К. : Грані-Т, 2007. — 168 с.
18. Інтердрук '90 : Міжнародна виставка графіки. — Л. : Львівський музей історії релігії, Український фонд культури, 1990. — 128 с.
19. Крайлюк Л. В. Творчість Ніла Хасевича у контексті розвитку українського образотворчого мистецтва першої половини ХХ ст. : жанрово-видова структура, еволюція художньо-образної системи : дис. ... канд. мист. : 17.00.05 / Крайлюк Любов Валентинівна. — Л., 2012. — 188 с.
20. Лагутенко О. В. Graphein Графіки / О. В. Лагутенко. — К. : Грані-Т, 2007. — 168 с.
21. Лагутенко О. В. Українська графіка першої третини ХХ століття / О. В. Лагутенко. — К. : Грані-Т, 2006. — 240 с.
22. Ламонова О. В. Київська книжкова графіка кінця 50-х — початку 70-х років ХХ століття. Тенденції розвитку, стилістика, маїстри / О. В. Ламонова. — К. : Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, 2006. — 171 с.
23. Лозинський Т. Українське мистецтво ХV–ХХ століть. — Л., К. : Оранта, 2008. — 128 с.
24. Мельник І. А. Українська прикладна графіка кінця ХІХ — першої половини ХХ ст. : становлення та утвердження мистецьких констант : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. мист. : 17.00.06 / Мельник Іван Андрійович ; Львівська нац. акад. мистецтв. — Л., 2009. — 17 с.
25. Пасічник М. Україна в період руїни : 60–80 роки ХVІІІ ст. — Л. : УАД, 2010. — 711 с.
26. Семчишин-Гузнер О. І. Художнє життя в Галичині кінця ХІХ–початку ХХ ст. (Особливості мистецького процесу) : дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.05 / Семчишин-Гузнер Олеся Ігорівна. — Л., 2000. — 200 с.
27. Сидоренко В. Всеукраїнське триєнале Графіка '97 / В. Сидоренко. — К. : Оранта, 1997. — 5 с.
28. Сидоренко В. Д. Візуальне мистецтво. Від авангардних зрушень до новітніх спрямувань. Розвиток візуального мистецтва України ХХ–ХХІ століття / В. Д. Сидоренко. — К. : ВХ [студіо], 2008. — 187 с.
29. Скрипник Г. А. Мистецтво ХХ століття / Г. А. Скрипник. — К. : НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2007. — Т. 5. — 1048 с.
30. Степовик Д. В. Українська графіка ХVІ–ХVІІІ століть. Еволюція образної системи : книга / Д. В. Степовик. — К. : Наукова думка, 1982. — 331 с.
31. Шейка О. Бієнале Українського образотворчого мистецтва. Львів 91 — Відродження / О. Шейка. — Ів. Франківськ : Благодійний фонд Наш Станіслав, 1991. — 88 с.
32. Яців Р. М. Ідеї, смисли, інтерпретації образотворчого мистецтва : Українська теоретична думка ХХ століття / Р. М. Яців. — Л. : Львівська національна академія мистецтв ; Інститут народознавства НАН України, 2012. — 831 с.
33. Яців Р. М. Львівська графіка 1945–1990. Традиції і новаторство / Р. М. Яців. — К. : Наукова думка, 2002. — 120 с.
34. Яців Р. М. Українські мистецькі виставки у Львові. 1919–1939 : Довідник, антологія мистецько-критичної думки / Р. М. Яців. — Л. : Ін-т народознавства НАН України, 2011. — 696 с.

References:

1. Badyak V. Totalitaryzm i tvorchyuy protses. L. : B-vyd., 2005, 99 p.
2. Badyak V. U Ieshchatakh stalinskhyny. Narys istoriyi L'vivs'koyi orhanizatsiyi Spilky khudozhnykiv Ukrainy 1939–1953 rr. Lviv : SKIM, 2003, 201 p.
3. Belichko N. Yu. Tvorchist' Heorhiya Malakova v konteksti rozvytku ukraiyins'koyi hrafiky 50–70 rokiy XX stolitya : dys. ... kand. myst. : 17.00.05. Kyiv, 2005, 215 p.
4. Besaha M Ya. Tvorchist' Leopold' da Levyts'koho u konteksti zovnishn'okul'turnykh dialogiv ukraiyins'koho mystetstva 30–70-ky rokiv XX stolitya : dys ...kand. myst. : 17.00.05. L'viv, 2009, 185 p.
5. Biryul'ov Yu. L'vivshchyna : Istoryko-kul'turni ta krayeznavchi narysy. Lviv : Vil'na Ukrayina, 1998, 390 p.
6. Bokan' V. A. Ukrayins'ka hrafika yak chynnyk formuvannya natsional'no-kul'turnoyi svidomosti narodu (druha polovyna 1950-ky — 1960-i roky) : dys. ... kand. ist. nauk : 17.00.01. Kyiv, 1997, 217 p.
7. Vavrukh M. I. Bohdan Soroka. Hrafika. Lviv : TzOV Kolir PRO, 2011, 143 p.
8. Vavrukh M. I. Obrazotvorche mystetstvo L'vova kintsya 1950-ky — pochatku 1970-ky rokiv : problema natsional'noyi samoidentyfikatsiyi : dys. ...kand. myst. : 17.00.05. Lviv, 2009, 308 p.
9. Vavrukh M. Yak til'ky nastala «vidlyha» : mystets'ke zhyttya L'vova 60-ky rokiv. Dzvyn. 1996, no. 10-12, pp. 150-153.
10. Holubets' O. M. Mystets'ke seredovyshche L'vova druhoyi polovyny XX stolitya (sotsrealizm i svoboda tvorchosti) : dys. ... d-ra myst. : 17.00.05. Lviv, 2002, 353 s.
11. Holubets' O. Mystetstvo XX st. : Ukrayins'ky shlyakh. Lviv : TzOV Kolir PRO, 2012, 200 p.
12. Holubets' O. Mizh svobodoyu i totalitaryzmozom : mystets'ke seredovyshche L'vova dr. pol. XX st. Lviv : Akademichnyy ekspres, 2001, 175 p.

13. Holubtsiv O. *Interdruk 2 — Interprint 1992. Mizhnarodna vystavka hrafiky. L'viv. Ukrayina. Simferopol : Tavryda, 1992, 221 p.*
14. Dzyuba I. *Mizh kul'turoyu i politykoyu. Natsional'nyy un-t Kyievo-Mohylyans'ka akademiya. Kyiv : Sfera, 1998, 374 p. ISBN 966-7267-17-2.*
15. Zvontsov V. M. *Ofort. Tekhnika. Ystoryya. St. Petersburg : Avrora, 2004, 362 p.*
16. Izhevs'kyi A. V. *Ukrayins'ka satyrychna hrafika u Halychyni druhoi polovyny XIX hst. — pochatku XX : evolyutsiya khudozhn'o-obraznoi systemy. Lviv : L'viv. nats. akad. mystetstv, 2009, 16 p.*
17. *Impreza — Hrafika Katalog. Upravlinnya kul'tury Iv.-Frankiv oblderzhadministratsiya, Iv. Frankivs'kyi Khudozhniy muzey, Konventsiya Impreza. Kyiv : Hrani-T, 2007, 168 p.*
18. *Interdruk '90 : Mizhnarodna vystavka hrafiky. Lviv : L'vivs'kyi muzey istoriyi relihiyi, Ukrayins'kyi fond kul'tury, 1990, 128 p.*
19. Kraylyuk L. V. *Tvorchist' Nila Khasevycha u konteksti rozvytku ukrayins'koho obrazotvorchoho mystetstva pershoi polovyny XX st. : zhanrovo-vydova struktura, evolyutsiya khudozhn'o-obraznoi systemy : dys. ... kand. myst. : 17.00.05. Lviv, 2012, 188 p.*
20. Lahutenko O. V. *Graphein Hrafiky. Kyiv : Hrani-T, 2007, 168 p.*
21. Lahutenko O. V. *Ukrayins'ka hrafika pershoi tretyny XX stolittya. Kyiv : Hrani-T, 2006, 240 p.*
22. Lamonova O. V. *Kyivivs'ka knyzhkova hrafika kintsya 50-kh — pochatku 70-kh rokiv XX stolittya. Tendentsiyi rozvytku, stylistyka, maystry. Kyiv : In-t mystetstvoznnav., fol'klorystyky ta etnologiyi im. M. T. Ryl's'koho NAN Ukrayiny, 2006, 171 p.*
23. Lozyns'kyi T. *Ukrayins'ke mystetstvo XV-XX stolit'. Lviv, Kyiv : Oranta, 2008, 128 p.*
24. Mel'nyk I. A. *Ukrayins'ka prykladna hrafika kintsya XIX — pershoi polovyny XX st. : stanovlennya ta utverdzheniya mystets'kykh constant : avtoref. dys. ... na zdobuttya nauk. stupenya kand. myst. : 17.00.06. L'vivs'ka nats. akad. mystetstv. Lviv, 2009, 17 p.*
25. Pasichnyk M. *Ukrayina v period ruyiny : 60-80 roky XVII st. Lviv : UAD, 2010, 711 p.*
26. Semchyslyn-Huzner O. I. *Khudozhnye zhyttya v Halychyni kintsya XIX — pochatku XX st. (Osoblyvosti mystets'koho protsesu) : dys. ... kand. myst. : 17.00.05. Lviv, 2000, 200 p.*
27. Sydorenko V. *Vseukrayins'ke triyennale Hrafika "97. Kyiv : Oranta, 1997, 5 p.*
28. Sydorenko V. D. *Vizual'ne mystetstvo. Vid avanhardnykh zrushen' do novitnikh spryamuvan'. Rozvytok vizual'noho mystetstva Ukrayiny XX-XXI stolittya. Kyiv : VKh (studio), 2008, 187 p.*
29. Skrypnyk H. A. *Mystetstvo XX stolittya. Kyiv : NAN Ukrayiny, IMFE im. M. T. Ryl's'koho, 2007, vol. 5, 1048 p.*
30. Stepovyk D. V. *Ukrayins'ka hrafika XVI-XVIII stolit'. Evolyutsiya obraznoi systemy : knyha. Kyiv : Naukova dumka, 1982, 331 p.*
31. Sheyka O. *Biennale Ukrayins'koho obrazotvorchoho mystetstva L'viv 91 — Vidrodzhennya. Iv. Frankivsk : Blahodiyenny fond Nash Stanislav, 1991, 88 p.*
32. Yatsiv R. M. *Ideyi, smysly, interpretatsiyi obrazotvorchoho mystetstva : Ukrayins'ka teoretychna dumka XX stolittya. Lviv : L'vivs'ka natsional'na akademiya mystetstv; Instytut narodoznavstva NAN Ukrayiny, 2012, 831 p.*
33. Yatsiv R. M. *L'vivs'ka hrafika 1945–1990. Tradytsiyi i novatorstvo. Kyiv : Naukova dumka, 2002, 120 p.*
34. Yatsiv R. M. *Ukrayins'ki mystets'ki vystavky u L'vovi. 1919-1939 : Dovidnyk, antologiya mystets'ko-krytychnoyi dumky. Lviv : In-t narodoznavstva NAN Ukrayiny, 2011, 696 p.*

Рецензент статті: Яців Р. М., кандидат мистецтвознавства, професор, заслужений працівник культури України, проректор із наукової роботи Львівської національної академії мистецтв, член Національної спілки художників України

Стаття надійшла до редакції 06.07.2016